

אשנ"ב תשע"ט – חלק ה-70%, 2 יח"ל, שאלון 022281

האשנ"ב שלפניכם נועד ללוות אתכם המורים, ולהתוות דרך בהוראת הנושאים המופיעים בתכנית הלימודים. האשנ"ב מפרט את התכנית המותאמת המופיעה באתר המפמ"ר. משמע – מגדיר את סוגיות היסוד שיש לכלול בהוראת הנושאים המופיעים במסמך המותאם, ועליהם ייבחנו התלמידים בבחינת הבגרות החל מקיץ תשע"ו. המורים מוזמנים להעמיק ולהרחיב בהוראת הסוגיות השונות, אך אין לוותר על הנושאים המופיעים במסמך הנחייה זה.

על המורים מוטלת החובה והשליחות לשאול עצמם מהם היעדים בהוראת נושא זה או אחר? כיצד ניתן להביא את התלמידים ללימוד נושאים אלה בדרך מעניינת, מעוררת חשיבה ומאתגרת? כיצד להתאים את נושאי הלימוד לאוכלוסיית התלמידים עמה הם עובדים?

למטרות תכנית הלימודים והצעות לדרכי הוראה מגוונות ראו תכנית הלימודים המותאמת באתר המפמ"ר:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/hativa_elyon_a/TalHadasha.htm

במהלך תשע"ט תתקיימה השתלמויות רבות ברחבי הארץ – מתוקשבות ורגילות. השתלמויות אלה תתמקדנה בדרכי הוראה מגוונות המכוונות למידה משמעותית, ומקנות כלים למידה-הערכה חלופיות. כמו כן נעסוק בשינויים בבחינות הבגרות – שאלות חשיבה מסדר גבוה, שאלות הבעת עמדה, שאלות השוואה, שאלות עמ"ר (ערך, משמעות ורלוונטיות), וכמובן – היערכות לקראת היבחנות עם ספר פתוח. המורים להיסטוריה נקראים להגיע להשתלמויות אלה, להעשיר את ידיעותיהם בהיסטוריה ובדידקטיקה, ולהתעדכן בשפע החידושים שאנו מכניסים להוראת המקצוע חדשות

מתוך ה"מידע בדייט של", עלון גף יישומי מחשב, מנהל מדע וטכנולוגיה

לבקרים. להזכירם – מורה להיסטוריה מחויב במינימום בהשתלמות מוכרת אחת לארבע שנים. רכז המקצוע מחויב להשתלם בהשתלמות מפמ"ר בכל שנה. רבים מהמורים משתלמים בכל שנה, ואלה – יבואו על הברכה. בהצלחה לכלל המורים ושתהיה לנו שנת לימודים פורייה ומהנה.

מומלץ להיעזר בפורטל הפדגוגי, על שלל הסרטונים וחומרי הלימוד בו, להעשרת ההוראה וידע המורה:

http://pop.education.gov.il/tchumey_daat/historya/chativa-elyona

וכמובן בתיק תכניות הלימודים בהיסטוריה, חטיבה עליונה, הכולל את עיקרי תכנית הלימודים, דוגמאות להיבטים ערכיים הכלולים בתכנית, המיומנויות בהן נדרש התלמיד לשלוט וכמובן – עיקרי בסיס הידע:

<http://edu.gov.il/special/Curriculum/High-School/history/Pages/High-School-history.aspx>

לאור השונות הגדולה בין בתי הספר נמנענו, בכוונה תחילה, מהמלצות להקצאת שעות הוראה לכל תת נושא. חזקה על כל מורה שיתכנן את הוראתו בהתאמה למספר השעות העומדות לרשותו, פריסת ההוראה הנהוגה בבית ספרו, צרכי התלמידים וכמובן – העדפותיו האישיות (הרצון להעמיק בנושא זה או אחר).

אין ללמד את התכנית בפחות מ-4 סמסטרים, ובפחות מ-6 ש"ש בסך הכל, כולל חלק ההוראה-
הערכה החלופית (חלק ה-30%). תלמידי הכיתות המיוחדות זכאיות, כמוכן, ליותר שעות
הוראה, על פי תקצוב המשרד.

ד"ר אורנה כץ אתר
מפמ"ר היסטוריה

נושאי הלימוד

בית שני – ממדינת מקדש לעם הספר

פרק רביעי:

ממדינה חשמונאית עצמאית לכיבוש רומי וחורבן בית-המקדש

א. ציוני דרך עיקריים בבניית המדינה החשמונאית וביסוסה

הכרת התופעות והתהליכים המרכזיים במדינה החשמונאית, והדגמה של כל אחד מהם
באמצעות אחד השליטים החשמונאים.

אין צורך ללמד בנפרד על כל שליט ושליט

התייחסות לשליטי המדינה החשמונאית מן הבחינות האלה:

1. התרחבות טריטוריאלית (הכרות עם המפה של "יהודה" שכללה את מרבית ארץ ישראל),
2. שינויים דמוגרפיים (כולל מדיניות הגירה)
3. שינויים במעמד המנהיג ובסמכויותיו הפוליטיות והדתיות.

4. היחס להלניזם.

5. קושי פוליטי- מדיני - הצורך של השליטים החשמונאים לתמרן בין הכוחות המדיניים האזוריים השונים.

קריאה נוספת – ספר אלקטרוני בכותר

יוסף בן מתתיהו, **מלחמות היהודים**, תרגום חדש יוסף חגי, הוצאת ראובן מס ירושלים, 1993.

ג. דפוסי השלטון הרומאי בא"י ('מלך חסות' – הורדוס, הנציבים)

- השלטון הרומאי העקיף: דמותו של 'מלך חסות' הורדוס
 1. מדוע העדיפו הרומאים לנקוט במדיניות של שלטון עקיף באמצעות שליטים מקומיים?
 2. המאפיינים העיקריים של שלטון הורדוס: נאמנות לרומא ולשליטה המתחלפים, תמיכה באוכלוסייה ההלניסטית בא"י, חיסול שרידי החשמונאים והאצולה ביהודה, התערבות בסדרי הכהונה והסנהדרין, מפעלי הבנייה המפוארים.
- השלטון הרומאי הישיר: תקופת הנציבים הרומאים.
 1. תפקיד הנציב וסמכויותיו
 2. מאפייני שלטונם של הנציבים: עוינות ליישוב היהודי והעדפת הלא יהודים בארץ, עול כלכלי כבד, עושי ומעשי שחיתות, פעילות נגד תנועות משיחיות ומורדים.

קריאה נוספת – (הספרים מופיעים כספרים אלקטרוניים בכותר)

- מרדכי, נאור, עורך, **המלך הורדוס ותקופתו**, יד יצחק בן צבי, ירושלים, תשמ"ז, 1987.
- שטרן, מנחם, **מלכותו של הורדוס**, ספריית האוניברסיטה המשודרת, 1992.
- שליט אברהם, **הורדוס המלך – האיש ופועלו**, מוסד ביאליק ירושלים, 2000.

ד. הסיבות למרד הגדול והעמדות השונות בוויכוח על היציאה למלחמה

ברומאים

- הסיבות למרד הגדול: פגיעה בחיי הדת וברגשות הדתיים של היהודים; מתח בין היהודים לנכרים (כיוון שהשלטון הרומי חיזק את מעמד האוכלוסייה הלא יהודית); מצוקה כלכלית, מעשי העושי של הנציבים; תסיסה משיחית והתגברות תופעות משיחיות בין היהודים; התגברות הקנאות הקיצונית ורוח המרד.

- הוויכוח על היציאה למלחמה ברומאים (נימוקי המתנגדים, נימוקי התומכים).

ה. תוצאות המרד וחורבן בית המקדש

- תוצאות המרד: חורבן ירושלים וחורבן בית המקדש שהיה המרכז הדתי, משפטי, מדיני; הרס דמוגרפי - דלדול אוכלוסין; הרס כלכלי; היעלמות מעמדות חברתיים; אבדן המנהיגות הדתית; שינוי במעמדה של יהודה לאחר החורבן.

פרק חמישי: בין ייאוש לבנייה: מירושלים ליבנה

א. רבן יוחנן בן זכאי והקמת המרכז ביבנה

1. המשבר שנוצר בחברה היהודית עקב חורבן בית המקדש והסכנות שמשקפו לחברה היהודית כתוצאה מהמשבר.

- אווירת הייאוש והמשבר עקב התבוסה ותקנות הכיבוש שהנהיגו הרומאים
- השלכות אובדן המרכז של הציבור היהודי (ההשלכות הדתיות והמוסדיות)
- החשש מפני הכחדת הישוב בא"י והכחדת העם היהודי.

2. בניית המרכז ביבנה: עיצוב חיים יהודיים ללא מקדש; יצירת גורמים מלכדים חדשים: תקנות חדשות 'זכר לחורבן', בית הכנסת, לימוד התורה והתפילה

כינון החיים הציבוריים ועיצוב מחדש של החיים היהודיים ללא בית המקדש:

- כינון הנשיאות ובית הדין הגדול כמוסדות מרכזיים של העם היהודי
- קביעת מיקומו של בית הכנסת כמקום פולחן במקום בית המקדש.
- קביעת דרכי כפרת עוונות ופולחן כחלופה להקרבת הקורבנות (התפילה, המצוות, התשובה ומעשי החסד, הניתנים לביצוע על ידי כל אדם).
- קביעת הלכה אחידה המחייבת את כולם, העדר זרמים ופלגים מנוגדים ביהדות.

- התקנות העיקריות שתוקנו ביבנה (על ידי ריב"ז ורבן גמליאל) ועיצבו מחדש את החיים היהודיים ('זכר למקדש', 'זכר לחורבן'). יש לבחור 2 דוגמאות ולהסביר – במה היו שונות מהנהוג בבית המקדש טרם החורבן, ומה תרומתן לעיצוב מחדש של החיים היהודיים.

ערים וקהילות, חברה ותרבות בימי הביניים

לפירוט נושאי הלימוד – ראו מסמך ההנחיות באתר המפמ"ר:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/hativ/a_elyona/ChomarimMechaivim

ערים מדגימות בגדד או פראג

הלומדים על בגדד ילמדו רק על הערים בעולם המוסלמי
ועיר מדגימה בגדד

הלומדים על פראג ילמדו רק על הערים בעולם הנוצרי
ועיר מדגימה פראג.

לבוחרים ללמוד על בגדד כעיר מדגימה:

ב. העיר בעולם המוסלמי והקהילה היהודית בה

העיר בעולם המוסלמי

1. הגורמים שסייעו לייסודן של ערים חדשות ולחיזוקן של ערים קיימות

באימפריה המוסלמית

- מהם הגורמים להקמתן ולהתפתחותן של ערים? (העיר מעוגנת במסורת המוסלמית; היבטים פוליטיים; היבטים כלכליים; היבטים פוליטיים-דתיים)

קריאה נוספת

אלישע, אפרת, גיאוגרפיה עירונית יסודות, אחיאסף, 2002, עמ' 197-203

קלוד, כאהן, האסלאם מלידתו עד תחילת האימפריה העות'מנית, דביר, 1995, עמ' 199-203.

הקהילה היהודית בעיר המוסלמית¹

1. המעמד המשפטי של היהודים בערים המוסלמיות

- מהו מעמד המשפטי של היהודים בערים המוסלמיות? (כולל ניתוח תנאי עומר המופיעים ב'מעיל תשבץ', עמ' 57 – 58).
- מדוע הוענק המעמד המשפטי של 'בני חסות' ליהודים ולנוצרים?
- כיצד השפיע המעמד המשפטי על חיי היהודים בערים מוסלמיות?

קריאה נוספת

כהן, ר. מרק, "היהודי כתושב העיר", בתוך הסהר והצל – היהודים בימי הביניים

א. עיר מדגימה בגדד

1. העיר בגדד

מאפייני העיר, בעולם המוסלמי בימי הביניים, שבאו לידי ביטוי בעיר בגדד:

א. השיקולים הפוליטיים, החברתיים, התרבותיים והכלכליים בייסודה של בגדד
כבירת החליפות העבאסית:

¹ יש ללמוד את נושא 'העיר בעולם המוסלמי והקהילה היהודית בה גם על פי הספר 'מעיל תשבץ' – מפגש התרבויות בין יהדות לאסלאם בימי הביניים, בעריכת ד"ר מרים פרנקל, הוצאת מעלות, ירושלים, תשס"ח, עמ' 50-63.

- ניתוח קטע המקור 'בחירתה של בגדד על ידי הח'ליף אל מנצור', עמ' 62 בספר הלימוד.
- סוגי השיקולים שהנחו את אל-מנצור בבניית עיר הבירה החדשה לשלטון העבאסי

ב. חיי היום יום בבגדד (החלוקה לרבעים, סוגי בתים, מעמדות, בעיית המים ודרכי ההתמודדות איתה)

- אילו מעמדות התקיימו בבגדד ומה היו זכויותיהם וחובותיהם? (מעמדות חברתיים בהיבט המשפטי, מעמדות כלכליים בבגדד, בעלי המקצוע, ריבוד חברתי – זכויות וחובות העבד; זכויות וחובות השפחה)
- מעמדן המשפטי של הנשים (כולל ההבחנות בין נשים עשירות ונשים עניות)
- מבנה העיר בגדד, החלוקה לרבעים
- מבנה הבתים בבגדד וכיצד הוא משקף את דרך ההתמודדות התושבים עם האקלים, ובעיקר עם בעיית החום?
- כיצד התמודדו התושבים עם בעיית המים?

ג. בגדד כמרכז תרבותי של העולם המוסלמי במאות ה-9 וה-10 והביטויים לכך, תחומי הידע שפרחו בבגדד.

- איזו תרבות התגבשה ופרחה בבגדד?
- מהם הגורמים שתורמו להפיכת בגדד למרכז תרבותי? (חצר הח'ליפים; הכותאב; אידיאל האדב; בגדד כמרכז בינלאומי מוסלמי; בגדד כמרכז לייצור נייר)
- אילו מרכזי פעילות תרבותית התקיימו בבגדד?
- מה תחומי הידע שפרחו בבגדד? כיצד תרמו חכמי בגדד לתחומי הידע השונים?

2. הקהילה היהודית בבגדד²

מאפיינים מחיי היהודים בעולם המוסלמי בימי הביניים כפי שבאו לידי ביטוי בחיי היהודים בבגדד:

א. מוסדות ההנהגה העצמית של היהודים כביטוי לאוטונומיה יהודית: ראש הגולה, הגאונים תחומי פעילותם והשפעותיהם על היהודים בעולם המוסלמי:

² יש ללמד את נושא 'העיר בעולם המוסלמי והקהילה היהודית בה גם על פי הספר 'מעיל תשבץ' – מפגש התרבויות בין יהדות לאסלם בימי הביניים', בעריכת ד"ר מרים פרנקל, הוצאת מעלות, ירושלים, תשס"ח, עמ' 38-45.

- מהם העקרונות שהנחו את מבנה ההנהגה במסגרת האוטונומיה היהודית? (היררכיה, ירושה, גדולה בתורה).
- מהי ההצדקה לסמכותם של מוסדות ההנהגה היהודית? (התורה, כוח השלטון והרעיון המשיחי)
- אלו מוסדות הנהגה עצמית הוקמו על ידי היהודים? כיצד נקבעו ומה היו סמכויותיהם?
- כיצד ביטאו מוסדות ההנהגה היהודית בבגדד את האוטונומיה של היהודים תחת שלטון האסלאם, וכיצד אפשרו את המשכיותו של קיום יהודי בגולה בכלל?

קריאה נוספת

מנחם, בן ששון, "ההנהגה העצמית של היהודים בארצות האסלאם במאות ה-7 עד ה-12 : א : מסגרת הזמן והמקום", <http://lib.toldot.cet.ac.il/pages/item.asp?item=19975>

-----, ב : "מקורות הסמכות ויסודות הרבדים החברתיים"

<http://lib.toldot.cet.ac.il/pages/item.asp?item=19976>

-----, ג : "המערכות הסטטיות- ההנהגה המרכזית ואזורי הקדושה ואזורי רשותה"

<http://lib.toldot.cet.ac.il/pages/item.asp?item=19977>

-----, ד : "ביטויי השלטון העצמי של מוסדות ההנהגה המרכזיים".

<http://lib.toldot.cet.ac.il/pages/item.asp?item=19978>

-----, ה : "ההנהגה העצמית בתפוצות ישראל בארצות האסלאם"

<http://lib.toldot.cet.ac.il/pages/item.asp?item=19979>

ב. רס"ג – אישיותו, הגותו ותרומתו להגות היהודית, דרכי ההתמודדות עם הבעיות שהעסיקו את היהודים בגולה בימי הביניים, הפולמוסים בהם היה מעורב:

- קורות חייו ואישיותו של הרס"ג – "אינו מתיירא מאדם בעולם ואינו מסביר פנים לשום אדם בעולם מפני רב חכמתו ויראת חטאו" (סדר חכמים וקורות הימים) – כיצד בא אפיון זה של הרס"ג לידי ביטוי בפועלו?
- באילו תחומי ידע עסק הרב סעדיה גאון? (הלשון; אסטרונומיה; דת; פילוסופיה)
- מה היו דרכי התמודדותו עם הבעיות שהעסיקו את בני זמנו?
- מהם הפולמוסים בהם השתתף הרס"ג ומה הייתה עמדתו?

ג. יחסי יהודים – מוסלמים בבגדד: מתיחות והשפעות תרבותיות:

- אלו השפעות תרבותיות התקיימו ביחסים בין יהודים למוסלמים בבגדד? (אימוץ הלשון הערבית ויצירת הערבית-יהודית); אימוץ תחומי דעת חדשים על ידי יהודים).
- אלו מפגשים בחיי היום יום התקיימו בין יהודים למוסלמים?
- האם התקיימה מתיחות ביחסי מוסלמים יהודים בבגדד?

קריאה נוספת

ירחמיאל, ברודי, **רב סעדיה גאון**, מרכז זלמן שזר, ירושלים, 2006.

לבוחרים ללמוד על פראג כעיר מדגימה:

ג. העיר באירופה הנוצרית והקהילה היהודית בה

העיר באירופה הנוצרית

1. הגורמים שסייעו לייסודן של ערים ולחיזוקן של ערים קיימות

באירופה הנוצרית בימי הביניים:

- מהם הגורמים שסייעו לייסודן של ערים חדשות ולחיזוקן של ערים קיימות באירופה הנוצרית בימי הביניים? ('המהפכה החקלאית הראשונה'; גידול אוכלוסין; 'המהפכה המסחרית'; מסעי הצלב)
- כיצד תרם השילוב בין גורמים טכנולוגיים, דמוגרפיים וכלכליים לצמיחת ערים חדשות ולהתפתחותן של ערים קיימות?

קריאה נוספת

שחר, שולמית, **מורשת ימי הביניים**, האוניברסיטה המשודרת, תל-אביב, 1985.

3. המבנה החברתי בעיר: ניידות חברתית, משמעות המושג 'אזרח חופשי' מעמד

הנשים בעיר:

- כיצד סייע עקרון 'אווירה המשחרר של העיר' לניידות החברתית?

- במה סותר עקרון זה את המבנה החברתי ההיררכי שאפיין את החברה הפאודלית?
- מי הרוויח ומי הפסיד בעת יישום עקרון זה במציאות?
- מעמד הנשים בעיר הנוצרית (זכויותיהן, אלו זכויות נשללו מהן ומדוע; חלקן בכלכלת העיר; הביטויים לשוליות מעמדן החברתי והכלכלי של הנשים בעיר הנוצרית)

הקהילה היהודית בעיר הנוצרית

1. המעמד המשפטי של היהודים בערים נוצריות:

- מהו העיקרון התיאולוגי המנחה את יחס הנוצרים אל היהודים בחברה הנוצרית? (כולל ניתוח כתב הפריבילגיה של היהודים בשפייר, עמ' 51 בספר הלימוד).
- מהם 'עבדי האוצר' ('צמיתים של המלך', 'צמיתים של חצר המלכות').
- מה הייתה מערכת היחסים בין היהודים לבין תושבי העיר הנוצרית?
- מה היו דפוסי החיים של היהודים בעיר?

קריאה נוספת

אשר, פרישמון, האשכנזים הראשונים : תולדות היהודים באירופה הצפונית מראשית התיישבותם עד פרעות תתנ"ו : בין השליטים ליהודים .

<http://lib.toldot.cet.ac.il/pages/item.asp?item=18930>

2. מאפייני ההנהגה של הקהילה היהודית באירופה הנוצרית: מבנה ההנהגה, סמכויותיה ואמצעי האכיפה שהיו בידה

כיצד הצליחה הקהילה היהודית לשמור על זהותה בתוך סביבה עוינת? כיצד באה לידי ביטוי האוטונומיה הפוליטית, משפטית ותרבותית של הקהילה תחת שלטון הנצרות?

- מי המנהיג את הקהילות היהודיות תחת שלטון הנצרות? מהן סמכויותיה של ההנהגה?
- מהן התקנות? באילו תחומי חיים עסקו התקנות?
- מדוע קבע רש"י כי אם נשבע לעבור על תקנות הקהל כאילו נשבע לעבור על מצוות התורה וכופין אותו לבטל שבועתו?
- אלו תקנות חשובות תיקן ר' גרשום מאור הגולה?
- אלו אמצעי אכיפה נמצאו בידי הקהילה היהודית כלפי חבריה?

3. העיר פראג

מאפיינים של העיר בעולם הנוצרי בימי הביניים שבאו לידי ביטוי בעיר פראג:

- א. גורמים שתורמו וגורמים שעיצבו את התפתחותה של פראג במאה ה-16:**
- מהם השלבים המרכזיים בצמיחתה של פראג עד המאה ה-16? ומהם התמורות שחלו בה?
 - מהם הגורמים שעיצבו את התפתחותה של פראג עד המאה ה-16?
- ב. הביטויים למרכזיותה של פראג בתחום המדיני, הכלכלי, והחינוכי-תרבותי:**
- מהם הביטויים למרכזיותה של פראג בתחום המדיני? (פראג – מעיר למטרופולין ומרכז שלטוני של בית הבסבורג; פראג בירת הקיסרות של בית הבסבורג בימי רודולף השני)
 - מהם הביטויים למרכזיותה של פראג בתחום הכלכלי? (התמקדות בפעילות הכלכלית בעקבות מרד המעמדות; תחום הייצור; תחום המסחר; התחום הדמוגרפי).
 - מהם הביטויים למרכזיותה של פראג בתחום החינוכי-תרבותי (מוסדות החינוך של הישועיים; אוניברסיטת קארל; מוסדות חינוך בפראג; תרבות בחצרו של רודולף ה-2; תחומי ידע בפראג).

4. הקהילה היהודית בפראג

מאפיינים מחיי היהודים באירופה הנוצרית בימי הביניים כפי שבאו לידי ביטוי בפראג:

- א. היחס של השלטון המרכזי ושל תושבי פראג הנוצרים אל היהודים: המעמד המשפטי של יהודי פראג, הרקע לגירושם של יהודי העיר והסיבות להחזרתם:**
- מה היה מעמדם המשפטי של יהודי פראג? (היהודים כ'עבדי האוצר', תחת מרות המלך, צווים מיוחדים המגבילים את היהודים: הגבלות בעיסוק, סימון בגדיהם).
 - מה היה יחס העירונים ליהודים ומדוע?
 - מהן הסיבות לגירוש היהודים מבוהמיה בשנת 1541?
 - מהן הסיבות להחזרת היהודים לעיר?
 - כיצד התפתחה הקהילה היהודית בפראג על אף הקשיים?
- ב. מבנה החברה היהודית בפראג: הקיטוב החברתי בקרב יהודי פראג, עזרה הדדית (פועלו של מרדכי מייזל – 'יהודי חצר')**
- כיצד בא לידי ביטוי הקיטוב הכלכלי בחייהם של יהודי פראג?
 - כיצד ניסה מרדכי מייזל לסייע לבני קהילתו?
- ג. המהר"ל מפראג – אישיותו, הגותו ותורמתו להגות היהודית בימי הביניים, דרכי התמודדותו של המהר"ל עם הבעיות שהעסיקו את היהודים בגולה בימי**

[illegible]

ה-19

- מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19**

1. מה קושר ומלכד את בני אותו לאום? (שפה, מנהגים ומסורות, עבר משותף, מוצא משותף, סמלים, זיקה למולדת, השאיפה של בני הלאום לחיות במדינה עצמאית משלהם).
2. מה היו השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19?
 - א. חיזוק מסגרות השתייכות ויצירת מוקדי זהות חדשים לבני האדם.
 - ב. התגבשותן של מסגרות חברתיות, פוליטיות ותרבותיות (התנועות הלאומיות) שטיפחו וחיזקו את סימני הלאומיות ונאבקו ליצירת מסגרת מדינית עצמאית לבני אותו לאום.
 - ג. שינויים במפה המדינית של אירופה. (השוואה בין מפת אירופה בשנת 1815 למפה בשנת 1920).

סעיף א-2

הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19

1. השפעת עקרונות תנועת ההשכלה - העקרונות המרכזיים של תנועת ההשכלה היו הבסיס שעליו נשענו השינויים (שינויים במקור הידע, שימוש ביקורתי בידע, ההכרה שכל בני האדם שווים בזכויות היסוד לחיים, לחירות ולקניין, ההכרה בעיקרון ריבונות העם והאמונה ב"קידמה").
2. השפעת החילון (שהלך והתרחב), על בני האדם (הבהרת מושג החילון- שבירת הבלעדיות של הדת ומוסדותיה בחיי הפרט והחברה ולא בהכרח נטישה של האמונה).
3. השפעת התנועה הרומנטית על התפתחות התנועות הלאומיות במאה ה-19 (חשיבות הרגש והדמיון, שיבה אל העבר והעצמתו, חיפוש אחר סימנים ייחודיים של קבוצות בני אדם, כינוס והעצמה של התרבות העממית: אגדות עם ופולקלור).
4. השפעת אירועים פוליטיים בשלהי המאה ה-18 וראשית המאה ה-19 על התפתחותן של תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19 (הדי המהפכה האמריקאית, הדי המהפכה הצרפתית ותקופת שלטונו של נפוליאון).
5. השפעת תהליכי התיעוש והעיור על אנשים שנדחקו לעולם חדש ומנוכר. (במה הלאומיות הייתה מענה למציאות החדשה שנוצרה?)
6. השפעתן של תמורות בתחבורה, בתקשורת, בחינוך ובתרבות על אורח החיים והחשיבה של בני האדם. במה תמורות אלו סייעו להפצת הלאומיות.

אין להתעכב על הדרך בה נוצר כל אחד מהגורמים (נושאים שנלמדו בחטיבת הביניים).

יש להתמקד בהסבר תרומתו של כל אחד מהגורמים לגיבוש תופעת הלאומיות ולצמיחתן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

סעיף א-3

המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו במאה ה-

19 באירופה

מומלץ ללמד את המאפיינים בשילוב עם ההדגמה ממדינה אחת, כמפורט בסעיף א-4³

1. המאפיינים של מנהיגי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (המעמד החברתי אליו השתייכו המנהיגים, מקור סמכות המנהיג ואמונה ביכולת לשנות את הסדר החברתי-פוליטי הקיים).
2. תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (טיפוח תודעה לאומית ופעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית).
3. שלבי ההתפתחות של הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19. (פעילות של אנשי רוח לגיבוש זהות לאומית, פעילות תרבותית וארגונית להפצת הלאומיות, פעילות פוליטית למען הגשמת זכויות לאומיות, לדוגמא- מהפכות 'אביב העמים', פעילות דיפלומטית וצבאית להקמת מדינות לאומיות).
4. הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (מצב מדיני, היקף המודרניזציה בתחומים שונים, כוחה של הכנסייה, מידת הפיצול החברתי, המדיני והתרבותי).

'אביב העמים' בברלין, גרמניה מתוך : ויקיפדיה

³ לדוגמא – לימוד נושא שלבי התפתחות התנועה הלאומית והדגמה מהמדינה שנבחרה ; לימוד גורמים מסייעים ומעכבים והדגמה.

סעיף א-4

תנועה לאומית מדגימה באחת מהארצות: אטליה, גרמניה, יוון, פולין

1. המצב המדיני, חברתי-כלכלי בארץ שנבחרה לפני תחילת המאבק הלאומי, הגבולות בהם חיו בני הלאום, מי שלט במדינה.
2. מטרת המאבק והכוחות הפעילים שהניעו את המאבק הלאומי בארץ שנבחרה.
3. השלבים העיקריים במאבק של התנועה הלאומית בארץ שנבחרה.
4. דרכי הפעולה שנקטו בשלבי המאבק השונים בארץ שנבחרה.
5. הגורמים שסייעו והגורמים שעיכבו את המאבק הלאומי בארץ שנבחרה, והסבר כיצד סייעו או עיכבו.
6. תוצאות המאבק הלאומי בארץ שנבחרה עד שלהי המאה ה-19.
7. קווי הדמיון והשוני בין המאבק הלאומי בארץ שנבחרה לבין דפוסי הפעולה ושלבי המאבק של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

קריאה נוספת

ולאומיות, האוניברסיטה הפתוחה, 1983

א, גלנר, לאומים

הנרי, וסרמן, עם, אומה, מולדת, האוני' הפתוחה, 2007,

יעקב טלמון, רומנטיקה ומרי, עם עובד, 1973.

ב. התנועה הלאומית היהודית המודרנית - הציונות ומאפייניה העיקריים

סעיף ב-1

הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית

- התעוררות ספקות בפתרון האמנציפציה בשל גילויי האנטישמיות במערב ומרכז אירופה.
- החשש מאובדן הזהות היהודית בד בבד עם תהליכי החילון וההשתלבות בחברת הרוב.
- גילויי האיבה כלפי היהודים מצד השלטון והחברה במזרח אירופה.
- השפעת רעיונות הלאומיות והפעילות של התנועות הלאומיות במאה ה-19 באירופה על היהודים. ("וכי נופלים אנחנו מהם"? לצד דחיית היהודים מקבוצת ההשתייכות הלאומית).

כאשר הבשילו התנאים השונים לצמיחתה של התנועה הציונית, היא הסתייעה רבות בכמיהה ארוכת השנים של המוני בית ישראל לציון, אך אין לראות בכמיהה ארוכת השנים לציון סיבה להתעוררות הלאומיות היהודית המודרנית.

קריאה נוספת - ספר אלקטרוני בכותר

שלמה, אבינרי, "הציונות כמהפכה" בתוך הרעיון הציוני לגוויי, פרקים בתולדות המחשבה הלאומית היהודית, עם עובד, 1980, עמ' 13-24.

סעיף ב-2

פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה

- תחנות בחייו של הרצל.
- בעיית היהודים והפתרון המוצע לה בספרו של הרצל "מדינת היהודים".
- הקונגרס הציוני הראשון ותכנית באזל: מטרה ואמצעים. מהי חשיבותה של התכנית?

- הקמת המסגרות הארגוניות למימוש מטרות התנועה.
- ניסיונותיו של הרצל לקבל צ'רטר מהסולטן העות'מאני והשגת הסכמת המעצמות (גרמניה, הקיסרות הרוסית ובריטניה) למתן ערבויות לצ'רטר זה.
- פולמוס אוגנדה : תוכנה של ההצעה, מי תמך בה ומדוע? ומי התנגד לה ומדוע?

קריאה נוספת

עמוס אילון, **הרצל**, עם עובד, 1997.

להעשרה בכיתה:

הטלוויזיה החינוכית : **תריץ אחורה – הרצל והקונגרס הציוני ה-1**, 14 דקות ו-45 שניות :

<https://www.youtube.com/watch?v=gla0DSIFaes&feature=em-uploademail>

סעיף ג-2

פעולותיהם של הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה

- העלייה לארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה : סיבות לעלייה, קשיי העולים).
- הקמת צורת התיישבות חדשות (מושבה וקבוצה), הקמת העיר העברית - תל אביב, הכרת מפת ההתיישבות בארץ ישראל.
- הקמת מסגרות חברתיות-פוליטיות. (ארגוני האיכרים במושבות, מפלגות הפועלים ומקומן בחיי חבריהן ; אין הכוונה להשוואה בין מצעי המפלגות השונות).
- הקמת מסגרות ביטחוניות. (השומר כארגון המשלב את רעיון 'כיבוש העבודה' ברעיון 'כיבוש השמירה' ומגלם את דימוי היהודי החדש).
- אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית. ('שיטת האפטרופסות' והביקורת עליה) (העזרה של הברון רוטשילד למושבות), פעילותו של ד"ר ארתור רופין והמשרד הארץ ישראלי למען היישוב היהודי בא"י).
- הנחת התשתית לתרבות וחינוך עברי. ('מלחמת השפות', עיתונות, פעילותו של אליעזר בן יהודה, הקמת הסתדרות המורים ומסגרות חינוכיות עבריות).

ד. התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ ישראל בזמן מלחמת

העולם הראשונה

1. עמדת מנהיגי התנועה הציונית כלפי הצדדים הלוחמים בזמן מלחמת העולם הראשונה-

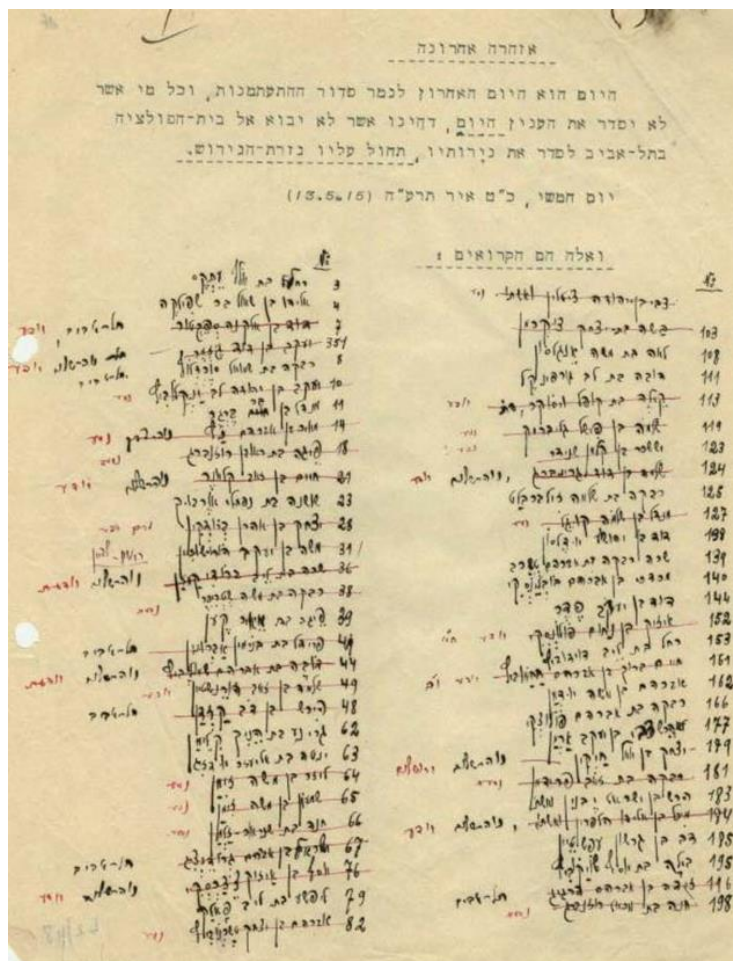
הצגת העמדות (ניטראליות, תמיכה במדינות המרכז, תמיכה בבריטניה) והשיקולים לכל אחת מן העמדות.

2. מדיניות השלטון העות'מאני (ג'מל פחה) כלפי היישוב היהודי בא"י בזמן מלחמת העולם הראשונה: גורמים, יעדים ודרכי פעולה.

• מה הניע את המדיניות העות'מאנית? (יחס עוין לעולים הציונים שהגיעו ממדינות שהשתייכו ל'מדינות ההסכמה'; עוינות למיעוטים לאומיים בגלל אופייה של האימפריה העות'מאנית כאימפריה רב-לאומית; צרכי הצבא התורכי בזמן המלחמה).

• יעדי השלטון העות'מאני (ג'מאל פחה): פגיעה בפעילות התנועה הלאומית היהודית- ציונות; סיפוק צרכי המלחמה.

• דרכי פעולה: הצגת הצעדים שנקט השלטון העות'מאני כלפי היישוב היהודי

כמבטא את המדיניות שנקטה.

הודעת המשרד הארצישראלי אל תושבי הארץ היהודים נתיני המדינות הזרות לסדר את נתינותם העות'מאנית עד ה-15 במאי. ההודעה כוללת את רשימת התושבים המיועדים לגירוש מא"י ע"י השלטונות העות'מאניים. (הארכיון הציוני)

3. דרכי התמודדות של היישוב היהודי בא"י: ארגון ניל"י

• ניל"י- מטרות (שינוי המציאות על ידי סיוע לבריטים בכיבוש הארץ, מתוך רצון ליזכות בתמיכה בריטית לאחר המלחמה), דרכי פעולה, הסיבות להתנגדות לפעולותיו בקרב בישוב היהודי.

5. **הצהרת בלפור:** תוכנה, הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה, האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה, כיצד קיבלו אותה הציונים, היהודים המשתלבים והערבים.

לקריאה נוספת:

דני גוטוויין, "הגורמים לפרסום הצהרת בלפור: חיים וייצמן, התנועה הציונית והאימפריאליזם הבריטי", **ישראל 24** (2016):

<http://humanities1.tau.ac.il/zionism/images/Israel24/Guttwein.pdf>

השוואה בין התנועה הציונית בראשית דרכה לבין תנועות לאומיות של עמים אחרים באירופה במאה ה-19

- במה דומה התנועה הציונית לתנועות לאומיות אחרות באירופה במאה ה-19. (הגורמים לצמיחתן, יעדים, טיפוס המנהיגים, דפוסי פעילות).
 - במה שונה התנועה הציונית מתנועות לאומיות אחרות:
1. התנועה הציונית יכלה להישען על תפיסתם של היהודים את עצמם כעם ועל הכמיהה לציון ולהעניק להם משמעות לאומית מודרנית.
 2. האתגרים הייחודיים שעמדו בפני התנועה הציונית (הריחוק הגיאוגרפי, הפיצול הקהילתי, הלשוני והתרבותי, התלות בשליט החוקי על ארץ-ישראל ובהסכמת השלטונות המקומיים בארצות השונות לפעילות הציונית).
 3. ריבוי המתנגדים לתנועה הציונית בתוך החברה היהודית והגיוון במניעיהם. (אורתודוקסים, יהודים משתלבים, תומכי הבונד ויהודים סוציאליסטים חברי התנועות המהפכניות).

בונים מדינה במזרח התיכון:

פרק המבוא:

1945-1920

על נושא זה לא תופענה שאלות בבחינת הבגרות

פרק המבוא יילמד בצורה תמציתית ובו תוצג התשתית שנבנתה בבניין הבית הלאומי בשנים 1920-1945. תשתית זו אפשרה ליישוב היהודי ולתנועה הציונית לצאת למאבק מדיני וצבאי להקמת המדינה לאחר מלחמת העולם השנייה והייתה בסיס להקמת המדינה ב-1948.

- א. המנדט הבריטי בא"י ותרומתו לפיתוחה של הארץ
- ב. מוסדות היישוב היהודי והתנועה הציונית
- ג. מסגרות כלכליות, חברתיות ותרבותיות
- ד. התפתחות המתח בין היהודים לערבים והיערכות היישוב בתחום הביטחון
- ה. היערכות היישוב היהודי והתנועה הציונית בימי מלחמת העולם השנייה

1 - ג'

מאבק היישוב היהודי בשלטונות המנדט הבריטי

מוקדי הלימוד:

מאבק היישוב מתבטא בפעולות בתחומים שונים שבוצעו בו-זמנית. להקלת הלימוד רצוי למקד כל תחום בנפרד.

המאבק הצבאי:

- הקמת תנועת המרי העברי – גורמים, דרכי פעולה, דוגמא לאחד מהמבצעים, נסיבות פירוקה.
- עיקרי המחלוקת בין עמדת היישוב המאורגן ל'פורשים' והיחסים בין המחתרות לאחר התפרקות תנועת המרי העברי: מאפייני כל גישה והשוני ביניהן. הדגמה באמצעות אחד מהמבצעים הצבאיים.

העפלה – המאבק להבאת עולים לארץ:

אונית המעפילים 'מדינת היהודים'

- המאבק המתמשך להבאת מעפילים חרף המדיניות המגבילה של הבריטים והקשיים שהערימו. המאמצים הכרוכים בהבאת כל אניה ואניה (רכישת האניות, ארגון הצוות, ארגון העולים המוכנים לעלות, המסע, מבצע הורדת המעפילים לחוף והסתרתם בקיבוצים).
- ליווי המעפילים שנתפסו על ידי הבריטים למחנות או בחזרה לאירופה (אקסודוס).
- הניסיון לפגוע בתחנות המכ"ם הבריטיות.

<http://www.edu-negev.gov.il/tapuz/osnat2tp/medina/haapala1.htm>

התיישבות:

- רכישת קרקעות.
- ההתיישבות כמעצבת גבולות (11 הנקודות בנגב, פרשת ביריה).

לדיון:

מדוע שינה היישוב את מדיניותו כלפי בריטניה עם סיום המלחמה?

לקריאה נוספת:

יגאל עילם, "התפתחות ארגוני המגן והמחתרת: ההיבט המחתרתי והצבאי של היישוב בתקופת המנדט", בתוך: יהושע פורת ויעקב שביט (עורכים), **ההיסטוריה של ארץ ישראל: המנדט והבית הלאומי (1919-1947)**, כתר ויד יצחק בן צבי, 1990, עמ' 235-238.

שי חורב, **ספינות בטרם שחר: לקסיקון ההעפלה 1934-1948**, סיפורן של ספינות המעפילים מ'וילוס' עד 'קרב עמק איילון', פרדס, 2003.

1 - ד'

העברת שאלת א"י לאו"ם

- שיקולי הבריטים בהעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם (שיקולי מדיניות חוץ ופנים)
- הדיון בעצרת הכללית – נאום גרומיקו כביטוי לעמדת ברית המועצות. ההסברים למדיניות הסובייטית.
- עמדת ארצות הברית והגורמים לעיצובה.

בנושא זה יש להדגיש את השפעת המלחמה הקרה על התנהלות המעצמות.

- הועדה שהוקמה על ידי האו"ם כדי להציע פתרון לשאלת א"י. המלצותיה?
- החלטת כ"ט בנובמבר – הפעילות הדיפלומטית היהודית לגיוס תומכים בה, תוכנה ומשמעותה.
- התגובות להחלטה – בקרב הישוב היהודי, הפלסטינים ומדינות ערב.

לקריאה נוספת:

צבי גנין, "ייחסה של ארצות הברית להקמת מדינת ישראל 1945-1948", בתוך: יהודה ואלך, **היינו כחולמים**, מסדה 1985, כרך ראשון, עמ' 201-249.

יעקב רואי, "תמיכת ברית המועצות בהקמת מדינת ישראל", בתוך: יהודה ואלך, **היינו כחולמים**, מסדה 1985, כרך ראשון, עמ' 179-200.

1 - ה' + ז'

מלחמת העצמאות

יסוד מארגן: מלחמת העצמאות כמלחמת הקיום של הישוב היהודי ושל מדינת ישראל

מוקדי לימוד:

- **התקופה:** מסוף נובמבר 1947 (יום למחרת החלטת החלוקה של האו"ם), עד המחצית הראשונה של 1949 (הסכמי שביתת הנשק).
- **מאפיינים כלליים של המלחמה:** ייחודה של מלחמת העצמאות כמלחמה על עצם הקמתה וקיומה של מדינת ישראל; מקומה המרכזי של המלחמה בהתפתחות הסכסוך הערבי – ישראלי; חלוקה לשני שלבים עיקריים: מטרות העל של הצדדים הלוחמים; העדר הבחנה בין חזית לעורף; נתוני פתיחה קשים של הצד היהודי; ניצחון ישראלי במחיר כבד; השלכות וסוגיות שטרם נפתרו.
- **הכרת תמונת מהלך המלחמה בזיקה ליסוד המארגן:** לימוד מהלך המלחמה ייעשה בדרך של מבט-על ויבוסס על ציר זמן (שיהיה נגיש בגרסה מקוונת), אשר יבהיר כי בכל אחד משני השלבים העיקריים של המלחמה, הצד היהודי נמצא בתחילה במצב של התגוננות וסכנה קיומית, אך הצליח לעבור ליוזמה ומתקפה. ציור הזמן יחלק את המלחמה ל-4 תקופות:
 1. מסוף נובמבר 1947 עד מרץ 1948 (תכנית ד')
 2. ממרץ 1948 עד אמצע מאי 1948 (הקמת המדינה)
 3. מאמצע מאי 1948 עד אמצע יוני 1948 (ההפוגה הראשונה)
 4. מאמצע יוני 1948 עד סוף המלחמה.
 בכל אחת מ-4 תקופות אלה יש להדגיש את המאפיינים הכלליים של התקופה, ולהציג אירוע אחד מדגים על פי בחירת המורה. יש לבחור אירוע המאפשר להדגים את המאפיינים הכלליים של תקופה זו.

לדיון:

מה היו הגורמים לניצחון הישראלי, כנגד כל הסיכויים?

קישור למסמך המעודכן המציג את המאפיינים של כל אחת מהתקופות, הכולל התייחסות

לדרוזים ולצ'רקסים במלחמה ומבחר אירועים להדגמת מאפייני המלחמה:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/hati

va_elyona/ChomarimMechaivim/chelekB.htm

לקריאה נוספת:

- גלבר יואב, **קוממיות ונכבה: ישראל הפלסטינים ומדינות ערב 1948**, דביר, 2004, עמ' 107-130.
- קדיש אלון וקדר ב"ז (ע), **מעטים מול רבים?**, מאגנס, 2006
- בני מוריס, **1948: תולדות המלחמה הערבית-ישראלית הראשונה**, עם עובד וספריית ספיר, 2010.

1 – ו'

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל והקמת צה"ל

מוקדי לימוד:

הוויכוח על הכרזת המדינה

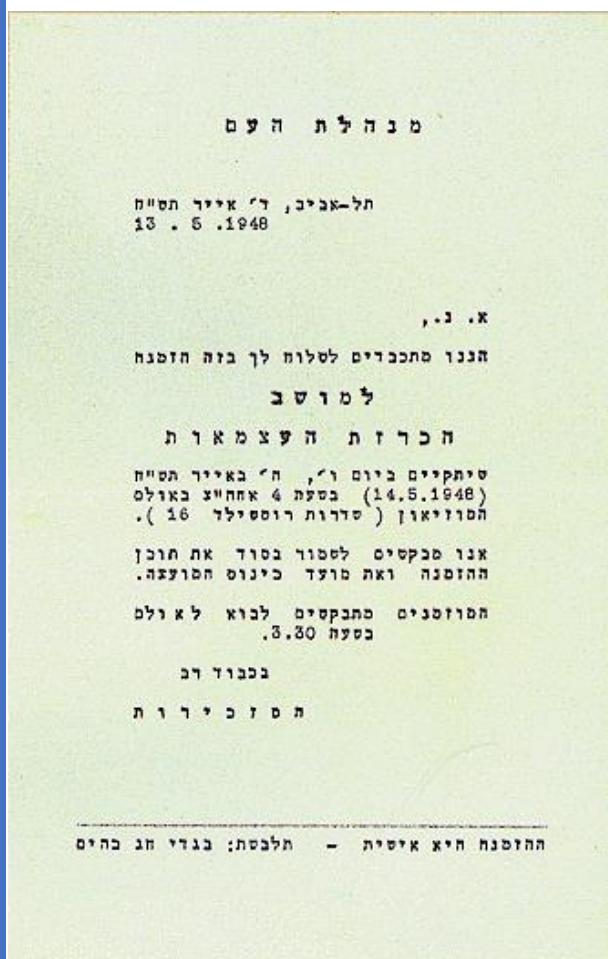
- נסיבות ההכרזה: המצב בחזיתות (הישגי תכנית ד', נפילת גוש עציון, מצור בעיר העתיקה, עזיבת הבריטים).
- הדיון ב-12 במאי – הסבר מניעי התומכים בהכרזה על הקמת המדינה עם עזיבת הבריטים. השיקולים בעד דחיית ההכרזה על הקמת המדינה.

הקמת צה"ל, פירוק המחתרות ופירוק מטה הפלמ"ח

- הקמת צה"ל – יעדים ונוסח השבועה.
- מניעי בן-גוריון בפירוק האצ"ל, הלח"י ופיזור מטה הפלמ"ח. (הגורם הצבאי, הגורם הפוליטי, אי אמון אובייקטיבי במחתרות ובמטה הפלמ"ח).
- הקשיים בביצוע – (פגיעה קשה ברמת צה"ל; השלמת בניין צה"ל כצבא יחיד); פרשת אלטלנה כמקרה בוחן.

לדיון:

כיצד מבטאת הקמת צה"ל את המעבר מיישוב למדינה?

לקריאה נוספת:

זאב צחור, החזון והחשבון: בו-גוריון בין אידיאולוגיה לפוליטיקה, ספרית הפועלים, 1993, עמ' 183-194.

אתר המפמ"ר:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/hativa_elyon/a/ChomarimMechaivim/chelekB.htm

1 - ח'

הסכמי שביתת הנשק והיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

מוקדי הלימוד:

הסכמי שביתת הנשק

- הבהרת המושגים – הפסקת אש, שביתת נשק, הסכמי שלום.
- מניעי ישראל ומדינות ערב לחתימה על ההסכמים.
- הכרת הגבולות שנוצרו בעקבות ההסכמים והיו לגבולותיה הבינלאומיים והמוכרים של ישראל עד מלחמת ששת הימים ('הקו הירוק').

בנושא זה אין צורך לעסוק בסעיפי ההסכמים עם כל אחת מהמדינות

היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

- קריסת החברה הפלסטינית – הגורמים לבריחת ערביי א"י בשלב הראשון של המלחמה (עד פלישת צבאות ערב):
- הגורמים הכלכליים לקריסת החברה הפלסטינית לקראת סיום כינון המנדט הבריטי בא"י.
- התפוררות החברה הפלסטינית

- השפעת המלחמה מול היישוב היהודי (השפעת הדיווחים הסותרים על פגיעות בערבים, כגון במקרה דיר יאסין, והשלכות יישום תכנית ד').
- מדיניות מהוססת ובלתי עקבית של הוועד הערבי העליון, הליגה הערבית והמפקדים המקומיים, שהתפרשה כעידוד לבריחה⁴

• **עזיבה וגירוש הפלסטינים בשלב השני של המלחמה:**

- השפעת המלחמה, כולל החשש מנקמת היהודים
- במקרים מסוימים – גירוש (כגון לוד ורמלה; אקריט ובירעם).

לקריאה נוספת:

דוד בן גוריון, **יומן המלחמה, תש"ח-תש"ט, כרך ג'**, משרד הביטחון, 1982, עמ' 941-944, 980-964-965, 979, 987-1000.

יואב גלבר, **קוממיות ונכבה: ישראל הפלסטינים ומדינות ערב 1948**, הוצאת דביר, 2004, עמ' 131 – 184, 346-376, 430-465.

יפה זילברשץ ונמרה גורן-אמיתי, רות גביון (ע), **שיבת פליטים פלסטינים לתחומי מדינת ישראל**, מרכז מציל"ה למחשבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית, ירושלים, 2010.
<http://www.metzilah.org.il/webfiles/fck/file/plitim%20FINAL.pdf>

בני מוריס, **1948: תולדות המלחמה הערבית-הישראלית הראשונה**, עם עובד, 2010, עמ' 117-112.

חיה רגב ואביגיל אורן, "בריחת הערבים מארץ ישראל ובעיית הפליטים", אתר מט"ח:
<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=10863>

⁴ עם זאת, ראוי לציין כי כאשר התבררו ממדי הבריחה ניסו מדינות ערב והוועד הערבי העליון לבלום את הבריחה: יואב גלבר, **קוממיות ונכבה**, דביר, 2004, עמ' 185.

2. מדינת ישראל במזרח התיכון

תהליך הדה-קולוניזציה והקמת מדינות עצמאיות

מוקדי הלימוד:

- הבהרת המושג דה-קולוניזציה (הסבר התופעה, זירת ההתרחשות, התקופה: 1945 עד תחילת שנות ה-60).

- מה היו הגורמים שהביאו לתהליך הדה-קולוניזציה דווקא בתקופה זו?

יש לבחור גורם אחד מכל תחום

א. גורמים אידיאולוגיים:

- **התפתחות רעיון הלאומיות:** העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לתרבות ולרעיונות האירופאים, והחלו לפתח תודעה לאומית עצמית, הן בשל השפעות אלה והן כתוצאה מהתנאים הקשים תחת השלטון זה.
- **התנגדות אידיאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל:** על אף התהום האידיאולוגית והמתח הפוליטי בין שתי מעצמות העל (ברית"מ וארה"ב), כל אחת מהן התנגדה לקולוניאליזם. הקולוניאליזם סתר את הרעיונות הליברליים ואת זכות ההגדרה העצמית כפי שנוסחה כבר ב- 14 הנקודות של וילסון, והיה כרוך בהלאמה של המסחר, התעשייה והחקלאות – בניגוד לתפיסת השוק החופשי. הקומוניזם הסובייטי התנגד לקולוניאליזם מאחר וראה בו ביטוי לניצול על ידי בעלי ההון הקפיטליסטים.

ב. דעת הקהל בעולם: לאחר מלחמת העולם השנייה איבדה מדינות הקולוניאליזם את הלגיטימיות שלה ודעת העולם ראתה בקולוניאליזם מדיניות בלתי מוסרית.

ג. גורמים כלכליים:

- **משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה:** הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הון בשיקום עצמי ועל כן לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות במושבות ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה.

- **ירידה ברווחיות המושבות:** היתרונות הכלכליים שהפיקו המעצמות מהשליטה במושבות התבססו על הבלעדיות שהייתה להן בהפקת התוצרת ובמסחר עם המושבות. בעידן בו הגלובליזציה הלכה והתבססה, תפסו התחרויות והשוק הפתוח החופשי את מקום הבלעדיות ורווחיות המעצמות הצטמצמה.

ד. גורמים פוליטיים:

- **שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת 'המלחמה הקרה':** מעצמות אירופה, השחקניות הראשיות בעולם לפני מלחמת העולם השנייה, איבדו מאוד מכוחן בעקבות המלחמה, והחל עידן חדש, עידן שתי המעצמות – ארה"ב וברית"מ. הללו החלו להיאבק ביניהן על אזורי השפעה בעולם. אי לכך לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה הנתון להשפעתן, וכן כדי לבלום את סכנת התפשטותה והשפעתה של המעצמה האחרת.
- **המאבק של התנועות הלאומיות:** בארצות שהיו תחת שלטון המעצמות הקולוניאליות כמו תנועות לאומיות שניהלו מאבק עיקש, ולעיתים ממושך ואלים, נגד השלטון הזר. מאבקים אלה הסבו לבעלות הקולוניות אבדות ונזקים והתישו את כוחן. קיומן של תנועות לאומיות אלה גם שמטה את הקרקע מתחת להנחת היסוד של הקולוניאליזם לפיה העמים באזורים אלה לא בשלים לשלטון עצמי, וכי אין למי להעביר את השלטון. התנועות הלאומיות הוכיחו כי יהיה מי שינהל וישלוט גם אחרי הסתלקות המעצמות.
- **תפקידו של האו"ם:** הארגון הבינלאומי, שהוקם לאחר מלחמת העולם השנייה, הפך לזירה מרכזית במאבקים הפוליטיים לסיום הקולוניאליזם ולהקמת מדינות עצמאיות. בעלות הקולוניות התקשו להתמודד בזירה זו, מה גם שהטענה המרכזית הייתה כי השיטה הקולוניאלית מנוגדת לאמנת האו"ם ולעקרונותיו.
- **הקמת הליגה הערבית (1945):** הארגון שימש כגורם מדרבן ומסייע במאבקהן של העמים הערביים שנשלטו עדיין על ידי המעצמות הקולוניאליות.
- **השלכות מלחמות העולם:** במלחמות העולם גייסו המעצמות הקולוניאליות (בעיקר צרפת ובריטניה) לצבאן חיילים מן המושבות, דבר שהגביר את השאיפות לעצמאות, במיוחד לאחר שחיילים אלו חוו לחימה למען עצמאות המדינה האם.

• **מהם המאפיינים העיקריים של תהליך הזה-קולוניזציה?**

- חשוב להבהיר כי התהליך לא היה אחיד וזהה אלא תהליך מגוון ורב פנים. עם זאת ניתן להצביע על מספר מאפיינים דומים: **יש לבחור 2 מהמאפיינים הבאים:**
- א. תהליך מורכב והדרגתי: במרבית המדינות מדובר בתהליך שחרור מתמשך ולא במלחמת שחרור חד פעמי.
 - ב. ניסיון המעצמות לשמור על האינטרסים שלהן: המדינות הקולוניאליות ניסו לשמר את מעמדן באמצעות חתימה על הסכמים וחוזים עם התנועות הלאומיות. הסכמים אלה הקנו לתנועות הלאומיות מידה מסוימת של אוטונומיה בתמורה לשמירה על האינטרסים המעצמתיים.
 - ג. המזרח התיכון הקדים את צפון אפריקה: עמי המזרח התיכון החלו את התהליך בין שתי מלחמות העולם וחלקם גם השיגו עצמאות קודם למלחמה. בצפון אפריקה החל התהליך רק לאחר המלחמה ועל כן העמים זכו בעצמאות רק בשנות ה-50 וה-60.

ניראה כי ההבדל נבע משיטת השלטון השונה – שיטת המנדטים במזרח התיכון) אשר הייתה אמורה להכין את העמים לעצמאות) אל מול שיטת הקולוניות שהונהגה בצפון אפריקה.

ד. מאבק לאומי קלאסי: בדרך כלל ניתן להבחין באותם שלבים שאפיינו את מאבקי עמי אירופה: גיבוש הרעיון ויצירת תודעה לאומית על ידי אליטות משכילות שנחשפו לרעיונות האירופאים; הקמת תנועות לאומיות; הסתייעות בגורמים חיצוניים. עם זאת אצל חלק מעמי המזרח התיכון (עיראק, סוריה, ירדן ולבנון), התגבשות הרעיון הלאומי הייתה תוצאה של חלוקת המזרח התיכון ממרחב תרבותי, לאומי וריבוני אחד, לישויות נפרדות בעת קביעת המנדטים של בריטניה וצרפת.

ה. ההבדל בין עמים שחיו תחת שלטון בריטי ובין עמים שחיו תחת שלטון צרפתי: תהליך השחרור הלאומי של העמים שחיו תחת שלטון בריטי היה בדרך כלל קל ומהיר יותר. נראה שהגורם לכך הוא ההבדל בתפיסתה הבסיסית של בריטניה לעומת צרפת בנוגע לאופי השלטון שלהם. בריטניה ראתה באזורי השליטה שלה אמצעי להבטיח את האינטרסים שלה, ואילו הקולוניאליזם הצרפתי לווה בתחושת שליחות תרבותית. אי לכך יישבה צרפת צרפתים בארצות אלה ואף סיפחה חלק מהן לצרפת, בעוד בריטניה הייתה מוכנה לעזוב כל עוד הובטחו האינטרסים שלה. מכאן שככל שדפוס השלטון הקולוניאלי היה עמוק יותר, כך תהליך הזה קולוניזציה היה קשה, מורכב וממושך יותר. (הדוגמא המובהקת ביותר – אלג'יריה).

- **מה היו תוצאותיו של תהליך הזה קולוניאליזם?** יש להציג את מפת המזרח התיכון וצפון אפריקה בסוף המאה ה-19 ולהשוות אותה למפת אזורים אלה בשנות החמישים. כדאי להפנות את תשומת לב התלמידים לכך שגבולות המדינות העצמאיות החדשות, נקבעו על ידי המעצמות הקולוניאליות עוד בטרם הסתלקותן, ולא תמיד תאמו את השוני האתני בין העמים והשבטים השונים. דבר זה הוביל בהמשך לסכסוכים מתמשכים בין המדינות השונות (כגון פרשת כוויית).

לקריאה נוספת:

ארליך חגי, **מבוא להיסטוריה של המזרח התיכון**, האוניברסיטה הפתוחה, חטיבה ה', יחידה 10, תש"ן, עמ' 110 – 153.

סעדון חיים, **עצמאות וגורל**, מכון בן-צבי ומשרד החינוך, תשע"א, עמ' 13 – 19.

2 - ה'

השפעת גורמים שונים על גורל היהודים בארצות האסלאם

מוקדי הלימוד:

- **מבט-על: הגדרת האזור, מספרם, מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל.**

הגדרת האזור: חשוב להראות שוב את מפת המזרח התיכון וצפון אפריקה, תוך הדגשת הארצות העיקריות בהן עוסק פרק זה: מרוקו, תוניסיה, לוב, מצרים, סוריה, עיראק, לבנון, תימן ואיראן.

מספר היהודים: ראוי להתחיל בהצגת הנתונים המספריים שכן הללו מעידים על התהליך המרכזי בו אנו עוסקים – סיום הקיום היהודי בארצות האסלאם בתוך כ-20 שנה בלבד. ב-1948 חיו בארצות האסלאם כמיליון יהודים. ב-1969 ירד מספרם למעט פחות מ-200,000⁵, וכיום עומד מספרם על אלפים בודדים בלבד. כלומר 80% מכלל היהודים עזבו את ארצות האסלאם בתוך פחות מדור – הגירה חסרת תקדים בעם היהודי.

מומלץ להציג בפני התלמידים כמה דוגמאות של קהילות יהודיות שהתחסלו כמעט לחלוטין (אלג'יריה, מרוקו, עיראק, תימן). נתונים אלה יהיו את הבסיס לדיון בשאלת הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים במדינות אלה.

מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל: חשוב להדגיש בפני התלמידים שמדובר בקהילות שונות זו מזו במאפייניהן, במצבן הכלכלי ובאופי פעילותן. עם זאת, ממבט-על ניתן להבחין בכמה מאפיינים דומים שתורמים להבנת השינוי שהתחולל בקהילות אלה:

א. עד שנות ה-30 של המאה ה-20 סבלו היהודים בארצות האסלאם מיחס מפלה, ולעיתים אף משפיל ומזלזל מצד האוכלוסייה המקומית. עם זאת, בדרך כלל, לא חוו היהודים אנטישמיות אלימה דוגמת הפוגרומים במזרח אירופה.

ב. היהודים קשרו את גורלם עם השלטון הקולוניאליסטי אשר הציע להם שוויון משפטי ואפשרויות קידום ותעסוקה. הם השתלבו בו, הושפעו מהתרבות האירופאית שהביא עמו, נהנו

⁵ ח. סעדון, **עצמאות וגורל**, תשע"א, עמ' 4, ראו באתר המפמ"ר,

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/Hazaot/goral.htm

מפירותיו ושיפרו בדרך כלל את מעמדם המשפטי ואת מצבם הכלכלי כתוצאה מהשפעת שלטון זה.

ג. ככל שהיהודים התקרבו אל השלטון הקולוניאלי הזר, כך התרחקו מהאוכלוסייה המוסלמית המקומית, עובדה שהובילה להגברת העוינות כלפיהם מצד האוכלוסייה המקומית.

ד. בשנות ה-30 חלה החמרה ביחס האוכלוסייה המקומית אל היהודים והחלו פגיעות פיסיות. התדרדרות נוספת התרחשה עם תום מלחמת העולם השנייה.

ה. החל מראשית המאה ה-20, התקיימה פעילות ציונית ענפה בחלק מארצות האסלאם - תנועות נוער, עיתונים, חינוך. החל מימי מלחמת העולם השנייה התרחשה עלייה משמעותית בהיקף פעילות זו, בעיקר בשל הגעת שליחים מא"י לארצות האסלאם.

הגורמים השונים שעיצבו את גורל יהודי ארצות האסלאם, החל מסוף שנות

ה-40.

נקודת המוצא לשיעור זה הינה הנתונים הדמוגרפיים המלמדים על התהליך שהוביל לסיום הקיום היהודי בארצות האסלאם. משמע העובדה שלמעלה מ-80% מהיהודים היגרו מארצותיהם בתקופה זו. רובם עלו לישראל ומיעוטם למדינות אחרות (צרפת, איטליה, בריטניה ועוד)

יש להתמקד בגורם א' (השפעת תהליך הזה קולוניזציה), ג' (השפעת מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל) ולפחות גורם נוסף, לבחירת המורה/ תלמיד

א. **השפעת תהליך הזה קולוניזציה:**

שינוי תרבותי – אחד הביטויים של הזה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות. היהודים, אשר אמצו בדרך כלל תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת, התרבות הערבית שהשתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש מנהגים, תרבות שלטון).

התגברות השנאה ליהודים – היהודים זוהו, כאמור, כתומכי המשטר הקולוניאלי. התוצאה הייתה העמקת השנאה ליהודים והתגברות הפעילות נגדם. עם זאת חשוב לציין כי היו גם יהודים (מעטים) שתמכו בתהליכי הזה קולוניזציה מסיבות אידיאולוגיות (האמונה בזכות ההגדרה העצמית) ומתוך הנחה שמדינות הלאום שתוקמנה תהיינה דמוקרטיות ותבטחנה את הקיום היהודי בתוכן. כמו כן יש לציין כי המאבק לשחרור לאומי מיתן בשלבים מסוימים מגמות אנטי יהודיות, מתוך הנחה של התנועות הלאומיות כי פגיעה ביהודים עלולה לפגוע בתדמיתן ולעכב את השגת העצמאות. אך לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים מהחברה והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

ב. **התגברות הלאומיות:**

כפי שארע באירופה, כמאה שנים קודם לכן, התאפיין העולם הערבי לאחר מלחמת העולם השנייה בהתגברות המגמות הלאומיות. מגמות אלה הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים בארצות האסלאם כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.

ג. השפעת מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל:

אירועים אלה הביאו לשיא את השפעתו של הסכסוך הישראלי-ערבי בא"י על מצבם של יהודי ארצות האסלאם בהיבטים הבאים:

- המעגל הראשון – מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל (1947 – 1949) – ירדן, מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, אשר בה, במקביל לפלישתה לישראל, התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים, כ-600 מתוכם נאסרו, רכוש רב הופקע ופגיעה פיסית אלימה גבתה מחיר כבר של הרוגים ופצועים.
- המעגל השני – מדינות שלא לחמו נגד ישראל (איראן, תורכיה, תימן, עדן ומדינות צפון אפריקה). גם במעגל זה נתנה המלחמה את אותותיה, אך בדרך כלל בעוצמה פחותה. יוצאת דופן בעניין זה הייתה לוב בה התחולל ביוני 1948 גל של אלימות קשה נגד היהודים.
- הפאן-ערביות ופעילותה של הליגה הערבית – מגמת הפאן-ערביות שהתחזקה בתקופה זו הדגישה את אחדות העולם הערבי כנגד הישות הציונית שנתפסה כזרוע של האימפריאליזם המערבי. מגמה זו הכניסה גם את מדינות המעגל השני לעימות עם מדינת ישראל, וכפועל יצא מכך – גם את יהודי מדינות אלה. הליגה הערבית הייתה אחד הביטויים הבולטים במגמה זו. הליגה הערבית השתמשה בשנאה לישראל כגורם מאחד של העולם הערבי.

ד. ציונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י:

הפעילות הציונית התקיימה, כאמור, במדינות אלה כבר מראשית המאה ה-20, והתגברה עם בואם של שליחים מא"י במהלך מלחמת העולם השנייה. עם תום המלחמה ובעקבות השואה התרחבה פעילות התנועה, כולל במדינות האסלאם, והודגשה ההגשמה – משמע העלייה לא"י והמאבק להקמת המדינה. לאלה יש להוסיף גם את הזיקה הדתית וההיסטורית העמוקה לא"י שאפיינה את יהודי ארצות המזרח ואת ההתלהבות שאחזה בהם עם קום המדינה.

ה. 'חיסול גלויות':

ממשלת ישראל נקטה במדיניות שכונתה 'חיסול גלויות' משמע – העלאת קהילות שלמות לישראל. הגורמים לכך היו התפישה לפיה מדינת ישראל היא מרכז העולם היהודי ועל כן

היא האחראית לגורל היהודים בעולם כולו, לצד ההכרה כי מצבם הביטחוני של יהודי ארצות האסלאם הולך ומתערער ומסכן את קיומם.

הדגמה – הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים כפי שבאו לידי ביטוי באחת הארצות.

כיצד באו לידי ביטוי הגורמים שנלמדו באחת מארצות האסלאם ?

יש לבחור מדינה מדגימה אחת במזרח התיכון או צפון אפריקה וללמד את התפתחות מצב היהודים בה מסוף שנות ה-40 עד סוף שנות ה-60. יש להדגיש את החיבור בין הגורמים שפורטו לעיל (גם אם לא כולם) לבין הדגמתם בארץ שנבחרה.

לקריאה נוספת:

גת משה, "העלייה ההמונית מעיראק: גירוש, הצלה או פתרון בעיה פנימית, **יהדות בבל 2**, (אביב תשנ"ה) עמ' 95 – 109

סעדון חיים, **עצמאות וגורל**, מכון בן-צבי ומשרד החינוך, תשע"א, עמ' 13 – 19.

עדי שוורץ, "חורבן קהילות ערב: האסון שנגנז", **תכלת** 43 (אביב תשע"א), עמ' 29-55.

סדרת **קהילות ישראל במזרח במאות ה-19 וה-20**, הוצאת יד יצחק בן צבי ומשרד החינוך

יחידות לימוד מתוקשבות – מט"ח ויד יצחק בן צבי:

<http://toldotofakim.cet.ac.il/ShowItem.aspx?ItemID=b86096d6-ecda-4f9c-aa44-4c0f32866214&lang>

לבנה זמיר – **והגדת לבנך** – על חיי יהודי מצרים עד עזיבת היהודים. הסרט כולל עדויות עולים ממצרים. 31.57 דקות:

<https://www.youtube.com/watch?v=iClgo9oU1x8>

הפליטים שנשכחו – על היהודים ממדינות ערב:

גרסה מלאה (48.54 דקות): <https://www.youtube.com/watch?v=g6RU5xVaywc>

גרסה קצרה (20 דקות): <https://www.youtube.com/watch?v=6PGPPdKjdfk>

סיורים מומלצים, 'מומלץ מפמ"ר':

- מוזיאון יהדות בבל
- מרכז מורשת יהודי לוב
- ראו פירוט באתר המפמ"ר:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/MishulchanHamafer/mumlatz.htm

שימו לב – יש ללמד את מלחמת ששת הימים

או

מלחמת יום הכיפורים

2 - ז'

מלחמת ששת הימים

מוקדי הלימוד:

- הגורמים לפרוץ מלחמת ששת הימים
- הרחבת המלחמה בחזית עם ירדן וסוריה
- תוצאות המלחמה (בטווח המידי).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל בתחום החברתי, כלכלי, פוליטי וביטחוני.
- השפעות המלחמה על הפלסטינים ועל מדינות ערב.

לדיון: תרומתו של אלי כהן לניצחון הצבאי הישראלי במלחמה.

אלי כהן, יליד מצרים, התגייס לאמ"ן ולאחר מכן למוסד. הוא "לבש" דמות של סוחר ערבי, גולה מסוריה, ונשלח לארגנטינה כדי לבנות קשרים עם הקהילה הסורית הגולה שם.

ב-1962 עבר לדמשק והצליח להתברג בצמרת הממשל הסורי. המידע שהגיע אליו באמצעות קשריו הועבר לישראל באמצעים שהיו מקובלים אז – מכשיר קשר ובאמצעות נסיעות "עסקיות" חצי שנתיות בהן נפגש עם מפעיליו.

המידע שאלי כהן סיפק היה יקר ערך – הוא דיווח על תכניות סוריה לפגוע במוביל הארצי, סייע לישראל לסכל את הטיית מקורות הירדן. הוא נהג להצטלם עם אישים בכירים סוריים ליד הביצורים והבונקרים ברמת הגולן וצילומים אלה הועברו לאחר מכן לישראל. יתרה מכך – הוא יעץ לסורים לטעת עצי אקליפטוס ליד מקומות אסטרטגיים, סימון מובהק למטרות עבור חיל האוויר שלנו. כהן ידע על אירועים שונים ויחסי הכוח, כולל חולשות בצבא הסורי שכן הבכירים סיפקו לו מידע שעשוי היה לקדם אותם בסולם הדרגות. ולא פחות חשוב – כהן העביר לישראל מידע לפיו מטוסי המיג החדשים שסוריה קיבלה מבריה"מ אינם שמישים שכן הטייסים הסורים אינם יודעים עדיין כיצד להפעיל אותם. המשמעות הייתה יכולת של החיל האוויר לפעול בחופשיות במהלך מלחמת ששת הימים.⁶

אלי כהן נתפס על ידי הסורים ב-1965. הוא עונה ונתלה בחוצות דמשק. גופתו לא הוחזרה לישראל ומקום קבורתה לא ידוע. הוא לא זכה לראות את פרי עבודתו בניצחון על סוריה.

לקריאה נוספת:

אשר ססר, "ירדן ומלחמת ששת הימים", בתוך: אשר ססר (ע), **שישה ימים – שלושים שנה: מבט חדש על מלחמת ששת הימים**, מרכז יצחק רבין ועם עובד, עמ' 102-112.

מוחמד מוצלח, "רישומה של מלחמת 1967 על הפלסטינים", בתוך: אשר ססר (ע), **שישה ימים – שלושים שנה: מבט חדש על מלחמת ששת הימים**, מרכז יצחק רבין ועם עובד, 113-121.

מיכאל אורן, "מלחמת ששת הימים על רקע המלחמה הקרה", בתוך: יוסי גולדשטיין (ע), **מנהיגות בעתות מלחמה**, משרד הביטחון, 2008, 178-185.

מיכאל אורן, "מי רצה במלחמת ששת הימים", **תכלת** 7 (אביב 1989). ראו גם אתר מט"ח:

<http://lib.cet.ac.il/Pages/item.asp?item=21234&kwd=851>

להעשרה:

הר הבית בידנו, שידור הרדיו מ-7 ביוני 1967, 0.52 דקות, אתר יו טיוב:

http://www.youtube.com/watch?v=f3-j_2DN0&feature=related

⁶ יובל רביד, עבודת מחקר שהוגשה לפרופ' אייל זיסר:

http://www.elicohen.org.il/main.asp?sel_nav1=2&sel_nav2=3&cat=site&submenu=sub

- כתבת 'מבט', הערוץ הראשון, על אלי כהן, 5.18 דקות. ניתן להסתפק ב-4 הדקות הראשונות:

<https://www.youtube.com/watch?v=OMhBbofR9YQ>

- 'חדשות מן העבר', הטלוויזיה החינוכית, דקה 10:12 עד 15:16. סיפורו של אלי כהן מוצג באופן עכשווי ('ציוצים' ו'פוסטים'), המקרב את הסיפור לעולמם של התלמידים:

<https://www.youtube.com/watch?v=sluzgNOHvv0>

2 – ח'

מלחמת יום הכיפורים

מוקדי הלימוד:

- הגורמים למלחמה, והנסיבות בהן פרצה (אירועי סוף השבוע בו פרצה המלחמה).
- תוצאות המלחמה (בטווח המיידי).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל (חברתית, כלכלית, ביטחונית ופוליטית).
- השפעות המלחמה על מדינות ערב.

לקריאה נוספת:

אייל זיסר, "מלחמת יום הכיפורים – 37 שנים אחרי", אתר nana:

<http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=745375>

אורי בר יוסף, **הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה**, זמורה ביתן, 2001, עמ' 225-231, 360-359.

גיליון מיוחד: 30 שנה למלחמת יום הכיפורים, **זמנים** 84 (סתיו 2003).

מאיר פעיל, "מלחמות ישראל: מלחמת יום הכיפורים", אתר מט"ח:

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=1516>

להעשרה:

מלחמת יום הכיפורים – קולות מהשטח, 4.38 דקות, אתר יו טיוב:

<http://www.youtube.com/watch?v=dV68LLOMD9o>

3. עליה, קליטה ועיצוב החברה והתרבות במדינת ישראל

3 - א'

העלייה בשנות החמישים והשישים

מוקדי הלימוד:

- היקף העלייה וארצות המוצא.
- הגורמים לעלייה לישראל בשנות ה-50 וה-60.
- מאפייני העלייה (עליית הצלה, עלייה מבוקרת, עלייה חשאית, ניצולי שואה)
- תהליך הקליטה: הקשיים, השיקולים המשפיעים על תהליך הקליטה, כולל תפיסת כור ההיתוך (מיזוג גלויות) כמעצבת את תהליך הקליטה והגורמים לה.

- אירועי ואדי סאליב – משמעותם והשפעתם על החברה הישראלית.

לקריאה נוספת:

צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים),
העשור הראשון: תש"ח – תשי"ח, יד
יצחק בן צבי, 1997. מבחר מאמרים.

מרדכי נאור (עורך), עולים ומעברות, 1948-1952, יד יצחק בן צבי, 1986. מבחר מאמרים.

מעברה ליד נהריה, 1952, ויקיפדיה

להעשרה:

הכל אנשים, **דוד בן הרוש**, הטלוויזיה החינוכית, 32.03 דקות:

https://www.youtube.com/watch?v=Z_3JOn6C24Y

חדשות מהעבר – **הפנתרים השחורים**, הטלוויזיה החינוכית, 16:28 דקות:

<https://www.youtube.com/watch?v=WEwEBbYb8Zg>

שימו לב – יש ללמד את נושא המעבר 'מכור היתוך' לרב תרבותיות

אנ

את נושא עיצוב זיכרון השואה

3 – ב'

המעבר מ'כור היתוך' לחברה רב תרבותיות

מוקדי הלימוד:

- הכרת המושג 'כור היתוך' – הנחות היסוד והקונטקסט ההיסטורי. (מופיע גם בנושא העליות הגדולות).
- הכרת המושג 'רב תרבותיות' (הנחות היסוד)
- הגורמים למעבר מתפיסת 'כור היתוך' לתפיסת הרב תרבותיות (הקונטקסט ההיסטורי – מתי? מדוע?)
- ביטויי הרב תרבותיות בתחומים שונים בחברה ובתרבות הישראלית (מוסיקה; קולנוע; תקשורת; מתן לגיטימציה והכרה לחגים עדתיים; אופן קליטת העלייה בשלושים השנים האחרונות של המאה ה-20).

אין צורך ללמד את כל ביטויי הרב-תרבותיות בחברה הישראלית. יש להציג שינויים במעבר מכור היתוך לרב-תרבותיות באופן קליטת העלייה בתקופה המוגדרת, ובעוד שני תחומים, ולהתמקד בהסבר כיצד באה לביטוי הרב-תרבותיות בכל אחד מתחומים אלה

לדיון:

היתרונות והקשיים בחיים בחברה רב תרבותית.

לפירוט – ראו מסמך מנחה באתר המפמ"ר:

<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/ODBEED07-D231-42C0-B203-BC6B1E117575/167624/kur.pdf>

לקריאה נוספת:

אשרת צפורה (ע), ישראל חברה רב תרבותית, אה, 1998, עמ' 65-146.

יואב גלבר, היסטוריה, זיכרון ותעמולה: הדיסציפלינה ההיסטורית בעולם ובארץ, עם עובד, 2008, עמ' 449-443.

יער אפרים ושביט זאב (ע), מגמות בחברה הישראלית, כרך ב', האוניברסיטה הפתוחה, 2003, עמ' 830-823, 883-852.

עדי מאנע, "ייצוגים חברתיים של קליטת עליה בשנותיה הראשונות של המדינה", בתוך: אמדע אור, סמדר בן-אשר (ע'), המוכר והזר: ייצוגים חברתיים בקבוצות בישראל, אוניברסיטת בן-גוריון, 2007.

3 - ג'

התמורות בעיצוב זיכרון השואה

מוקדי הלימוד:

עיצוב זיכרון השואה בשנות ה-50:

- העצמת מרכזיות המרד בגטאות כמוקד להזדהות החברה הישראלית עם נושא השואה.
- ניכור ואי-קבלה של הסיפור האישי של הניצולים.
- חקיקה כדרך לעיצוב הזיכרון הממלכתי, ימי זיכרון, אנדרטאות ומוסדות הנצחה.
- הויכוח סביב הסכם השילומים עם גרמניה.

- פרשת קסטנר.

התמורות בעיצוב זיכרון השואה בשנות ה-60 וה-70:

- השפעת משפט אייכמן על יחס החברה הישראלית לשואה בכלל ועל היחס לניצולים בפרט.

השינוי בעיצוב זיכרון השואה בעקבות מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים

- השפעת מלחמות ישראל ופיגועי הטרור על יחס החברה הישראלית לשואה (מלחמת ששת הימים ויום הכיפורים, רצח הספורטאים במינכן, גורל ילדי בית הספר בצפת במעלות 1974, חטיפת מטוס אייר פרנס לאנטבה).

לקריאה נוספת:

רוני שטאובר, **הלקח לדור: שואה וגבורה במחשבה הציבורית בארץ בשנות החמישים**, יד יצחק בן צבי, ירושלים, 2000.

חנה יבלונקה, **"עולי אירופה ותודעת השואה"**, בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), **העשור הראשון: תש"ח – תשי"ח**, יד יצחק בן צבי, 1997, עמ' 40-56.

חנה יבלונקה, **"תודעת השואה כגורם מעצב זהות"**, בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), **העשור השני: תשי"ח – תשכ"ח**, יד יצחק בן צבי, 2000, עמ' 149-166.

חנה יבלונקה, **"תודעת השואה בעשור השלישי, משם לכאן ועכשיו"**, בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), **העשור השלישי: תשכ"ח – תשל"ח**, יד יצחק בן צבי, 2008, עמ' 363-378.

אניטה שפירא, **משפט אייכמן: דברים שרואים מכאן לא רואים משם**, יד ושם, 2002.

גדעון האוזנר, **משפט אייכמן בירושלים**, יד ושם ובית לוחמי הגטאות, 2011.

בשביל הזיכרון 7 (דצמבר 2010), יד ושם, גיליון המוקדש למשפט אייכמן.

סרט:

המכה ה-81 (1974). סרטו של חיים גורי.

מתוך ספרי העדויות האישיות שהפכו לנפוצים מאוד בשנים האחרונות